

Antik Çağ'da Tedavi Edici Parfüm Üretme Sanatı: Susinum Örneği

The Art of Medicinal Perfume Making in Antiquity: A Case of Susinum

 Rana BABAÇ ÇELEBİ^a

^aİstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD Doktora Programı, İstanbul, Türkiye

ÖZET İnsanlık var olduğundan beri, parçası olduğu doğada keşfettiği güzel kokulara ilgi duymuştur. Başlangıçta avcılık-toplayıcılık yaparak hayatta kalmaya çalışan insan, çevresindeki aromatik bitkisel materyali, koruduğu veya yaktığı ateş üzerinde (duman olarak "per-fumun") tüketmiş, bu şekilde hem hastalık yapan kötü ruhları ve zehirli canavarları kovmuş hem de bolluk-bereket ve korunma yakarışlarını gökyüzünde yaşayan ruhlara göndermeyi amaçlamıştır. İlerleyen zamanda tarım toplumlarının ortaya çıkması ile kullandığı ve değer verdiği bitkisel aromatik maddelerin kokularından daha uzun süre faydalanabilmek, yanında taşıyabilmek ve bu kokuları bir sonraki hasat mevsimine kadar saklayabilmek amacıyla, muhtelif sıvılarda (su, yağ, fermente içkiler vb.) özütlemeye başlamıştır. Toplumsal hayat daha örgütlü hâle geldikçe, insanoğlunun edindiği bilgiler ve bu bilgiyi sonraki nesillere aktarma biçimleri de daha sistematik bir şekle bürünmüştür. Antik Çağ toplumlarının bilginlerinden bugüne ulaşan metinler sayesinde, eski çağ uygarlıklarının aromatik ham maddeleri nasıl parfüme dönüştürdüklerini, bu önemli dini, tıbbi ve ticari ürünün o insanların günlük yaşamlarındaki yerini daha iyi anlıyoruz. Ayrıca tıp tarihi açısından parfümün o dönemde hastalıklardan koruma veya hastalıkları tedavi etme amaçlı kullanımı da yine aynı Antik Çağ kaynaklarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi ile karşımıza çıkan bilgiler arasındadır. Bu makale, Antik Çağ parfüm kültürü hakkındaki bilgi birikimimiz üzerine genel bir değerlendirme sunmayı ve zamanın değerli bir parfüm ve ilaç reçetesi olan Susinum'u sunmayı amaçlamaktadır.

ABSTRACT Since the dawn of time, human beings have been attracted to pleasant scents that they discovered in nature. In the beginning, man, who tried to survive by hunting and gathering, consumed the aromatic plant material in his environment through the fire he burned or found and protected (per-fumun as smoke), thus both expelling evil spirits and poisonous monsters that caused disease and sending his pleas for abundance, prosperity and protection to the spirits in the sky. Later, with the emergence of agricultural societies, they began to extract the fragrances of the herbal aromatic substances they used and valued in various liquids (water, oil, fermented beverages, etc.) in order to benefit from them for a longer period of time, to carry them along and to preserve these fragrances until the next harvest season. As societies became more organized so did their knowledge and the way they passed down this knowledge to the next generations. Thanks to the texts that have survived from the scholars of ancient societies, we better understand how ancient civilisations transformed aromatic raw materials into perfume and the place of this important religious, medicinal and commercial product in the daily lives of these long lost civilizations. Furthermore - from the perspective of the history of medicine- we cross examine these formulas with the ancient physicians's texts to learn how they made use of these perfumes to protect themselves from disease or cure illnesses. This paper aims to give an overview of the state of our knowledge on the perfume culture of the ancients and present the case of Susinum as a prized perfume and medicine.

Anahtar Kelimeler: Antik Çağ; parfüm; tıp tarihi; Susinum; Susinum

Keywords: Antiquity; perfume; history of medicine; Susinum; Susinum

*Tanrısız merhemle sildi gövdesindeki kirleri,
Tanrılara yakışan yumuşak ve zengin kokulu
yağla oğundu,
Zeus'un tunç eşikli evinde salladıkça bu yağı*

*Kokular yerlere ve göklere, yayılırdı
İşte o yağı sürdü güzelim gövdesine,
Ve saçlarını taradı.
İlyada, Homeros 14.154.170.^{1,2}*

Correspondence: Rana BABAÇ ÇELEBİ

İstanbul Medipol Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik ABD Doktora Programı, İstanbul, Türkiye

E-mail: rana.babac@std.medipol.edu.tr

Peer review under responsibility of Türkiye Klinikleri Journal of Medical Ethics, Law and History.

Received: 09 Mar 2023

Received in revised form: 10 Jul 2023

Accepted: 11 Jul 2023

Available online: 17 Jul 2023

2146-8982 / Copyright © 2023 by Türkiye Klinikleri. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>).



Tüm dünyada, özellikle ilk tarımsal yerleşimlerin ortaya çıktığı tatlı su yakınlarında, kokulandırılmış sıvılar ve güzel kokulu dumanlar sağlık, ibadet ve politik amaçlarla kullanılmıştır.

Antik Çağ'da, sıvı, krem veya duman formunda tüketilen güzel kokular -özellikle insanın yaşantısının devamı için büyük önem taşıyan doğa döngüleriyle (ilkbaharın gelmesi, yağmur mevsimi başlangıcı, günlerin uzaması vb.) yakından ilişkili bayramlarda- dinî olarak tanrıları memnun etmek için kullanılırdı. Güzel koku ayrıca bir güç ve varlık göstergesiydi. Bu şekli ile devlet ritüellerinin önemli bir parçası olduğu gibi ayrıcalık sahibi sınıfların zevk ve eğlencesi için de sıklıkla tüketilirdi. Son olarak güzel kokunun tedavide ve hastalıklardan korunmada da önemli roller üstlendiğini, özellikle Antik Çağ hekimlerinin kitaplarından öğrenmekteyiz.^{3,4}

Girit ve Miken saraylarında gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar, o dönemde kullanılan yağ ve parfümler konusunda bize ayrıntılı bilgi sağlamaktadır. Özellikle günümüz Pylos'un kuzeyinde Navarino-Neókastró bölgesi ve Girit'te Knossos'ta gerçekleştirilen kazılar önemlidir. MÖ 1700'den MÖ 1200'e kadar kullanılmış olan, hayranlık uyandırıcı bir Miken yapısı - Pylos Sarayı'ndan elde edilen Linear B ile yazılmış tabletler, kişnişi bir parfüm bileşeni olarak belirtirken, Akrotiri yerleşiminden bugüne ulaşan kabartmalar o dönem gerçekleştirilen safran ticaretinin de önemini gözler önüne sermektedir (Resim 1).^{5,6}



RESİM 1: Safran toplayıcı, duvar resmi, Akrotiri (Thera), MÖ XV. yy.

Geometrik ve Oryantalizan dönemlerde -kabaca MÖ X. yüzyıl ile MÖ VII. yüzyıl arasında- parfümler esas olarak Yunanistan'ın doğusuna uzanan topraklarda ve Mısır'da üretilirdi.

Mısır ve Mezopotamya duvar resimleri, papyruslar ve çivi yazısı tabletler kayıp antik sanatlardan biri olan parfüm üretimi konusunda çeşitli görsel ve yazılı referanslar (ham madde, kullanım amacı vb.) içermektedir. Bununla beraber maalesef bu kaynaklardan parfüm üretim teknikleri konusunda, detaylı ve somut veriler elde edilememektedir.

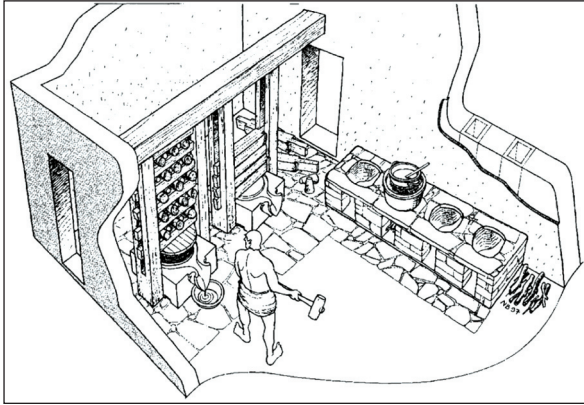
Kısacası bugün parfümün varoluş tarihi ve Antik Çağ insanlarının ticaretini yaptıkları parfüm ham maddeleri hakkında epeyce bilgimiz olmasına rağmen çağın zanaatkarlarının kullandıkları ekipman, işlem ve süreçler hâlen ağırlıklı olarak gizemlerini korumaya devam etmektedirler.

Bu gizem büyük ölçüde parfümün yalnızca politik ve dinî açıdan ayrıcalıklı kişilerin zevk için kullanabildiği lüks bir ürün olması ile ilişkilendirilebilir. Çünkü o dönemde parfüm herkesin ulaşabileceği ticari bir ürün olmadığı gibi üretimi de büyük bir titizlikle saray, eczane ve mutfaklarında veya tanrıların evinde söz konusu tanrının hizmetkarları tarafından bir ibadet gibi yapılırdı. Antik Yunan dünyasında MÖ VII. yüzyıldan itibaren, özellikle Korint üretimi parfümler yaygın bir ticari ürün olarak kullanılmaya başlanmıştır.⁵

Helenistik ve Roma dönemlerinde gymnasiumların bir parçası olarak veya bağımsız faaliyet gösteren palestraelerin (eski Yunan güreş okulları) artan popülaritesinin, meşhur Roma hamamları ile beraber, halkın parfüme olan düşkünlüğünü artırdığını ve bugün parfümün "demokratikleşmesi" olarak ifade ettiğimiz bir yayılıma yol açtığını anlamaktayız.^{7,8}

Antik Dönem yaşam tarzında görülen bu değişim, normal şartlarda yalnızca parfüm kullanma eylemi ile gelen veya ifade edilen toplumsal statü farkını, kişinin sahip olduğu parfüm şişesindeki usta işçilik veya bir parfüm formülünde bulunan ham maddelerin nadirliği ile yer değiştirmiştir.⁹

Delos ve Paestum parfüm dükkanlarından Helenistik Dönem'e ve erken Roma İmparatorluğu'na kadar uzanan yakın tarihli arkeolojik bulgular, Bresh'in kaleminden canlandırıldığı şekli ile o dö-



RESİM 2: Delos, stadyum bölgesindeki I, B evindeki parfümerinin varsayımsal rekonstrüksiyonu.

nemde kullanılan parfüm yapım süreçlerini anlamamıza yardımcı olurken, parfümün ekonomik önemini ve parfüm üreticilerin sosyal sınıflarını da detaylandırmamızı mümkün kılmaktadır (Resim 2).^{9,10}

Helenistik ve Erken Roma Dönemleri'nin sonunda, teknoloji ilerledikçe Antik Çağ hekim ve tarihçilerin metinleri de gelişmiştir. Günümüzde, dönem bilginlerinin kaleme aldığı çeşitli tıbbi ve tarihi risaleler sayesinde, parfümün kullanım amacı hakkında çok değerli bilgilere ulaşılabilmektedir.

PARFÜM ÜRETİMİ

“Bu parfümler, herhangi lüks olarak görülebilecek nesnelere en lüzumsuzlarını oluşturur, sonuçta inciler ve mücevherler bir erkeğin temsilcisine geçer ve giysilerin ise bir miktar dayanıklılığı vardır; ama merhemler kokularını bir anda kaybederler ve kullanıldıkları saat ölürler. Onların en önemli faydası, bir dişi geçtiğinde, ondan yayılan kokunun, o zamana kadar başka bir şeye niyetli olanların bile dikkatini çekebileceğidir. Fiyat olarak, çok büyük bir meblağ: bizim değil, başkalarının keyfi için kullanılan bir lüks için o kadar büyük müsriflik ki; Çünkü parfümü üzerinde taşıyan kişi, ne de olsa onu koklayan kişi değil.”

Plin. H.N. XIII, 4.3.¹¹

Günümüzde modern parfümler; taşıyıcı bir baz (yağ, su veya alkol), sentetik veya doğal esanslar, sabitleyiciler, renklendirici maddeler ve koruyuculardan meydana gelen ecza karışımlarından ibarettir.

Bugünle karşılaştırıldığında, Antik Çağ'da parfümlerin formülasyonu nispeten daha basitti denile-

bilir. Çünkü tüm bileşenleri doğadan elde edilen ham malzemelerdi. Ancak her şey -sakız, reçine, ağaç ve baharat gibi çok sert ham maddeler- insan gücü ve çok temel ekipmanlarla işlenmek zorunda olduğu için, üretimin kendisinin çok daha talepkâr olduğu anlaşılmaktadır.^{12,13}

Bugün biliyoruz ki Mezopotamya ve Mısır'da parfüm ve ilaç yapımında en çok kullanılan taşıyıcı yağlar zeytin, ben, susam ve bademden üretilirdi. Bu taşıyıcı yağlar daha sonra çiçek (gül, iris vb.), kokulu ağaç (sedir, selvi vb.), sakız (günlük, mür vb.) gibi aromatik maddeler ve misk gibi hayvanlardan elde edilen kokulu maddeler ile işlenirdi. O zamanlar parfüm üretmenin bir başka yolu da öğütülmüş/işlenmiş aromatik maddeleri su veya şarapta eritmektir. Bu malzemeler, aynı taşıyıcı içinde ortam sıcaklığında basitçe yumuşatılarak veya kaynatılarak birleştirilmekteydi.¹³⁻¹⁵

Bu tür reçetelere atıfta bulunan eski metinler; kullanılan aletler, üretim aşamaları, belirtilen herhangi bir adımı tamamlamak için gereken süre ve ham madde miktarları söz konusu olduğunda oldukça belirsizdir. Bu değerli ürünlerin üretiminde, ritüelistik olarak veya belli denenmişlikler göz önünde bulundurulurken, ayın evrelerinin ve günün saatinin de dikkate alındığını biliyoruz. Dolayısıyla ile eski senaryolarda nadir olarak öne çıkan veya bahsi geçen bu ince ayrıntıların da nihai formül üzerinde etkili olmuş olabileceğini göz ardı etmemek gerekir.

Başka bir konu da formülde bahsi geçen bitki türlerinin tespitidir. Formüllerde geçen belli tür isimleri, varsa çizim ve ilgili tasvirlerden her zaman tespit edilemedikleri ve hatta bazen bu türlerin bugün nesilleri tükenmiş olduğundan, her zaman tercüme edilememektedirler. Aynı zorluklar, bal ve tuz gibi sıra dışı bileşenlerin bir parfüm formülü içerisindeki işlevini anlamak söz konusu olduğunda da geçerlidir. Bir araştırmacı ancak farklı kaynakları okuduktan sonra, bu tür bileşenlerin koruyucu olarak veya kendi tıbbi değerleri için parfüm formüllerine eklenmiş olabileceğini karşılaştırmalı olarak analiz edilebilmekte veya bir mantık silsilesi içerisinde öne sürülebilmektedir.

Bu ve benzeri nedenlerle, bugün eski parfüm formüllerini anlamlandırabilmek için eski metinlerle beraber Resim 3, Resim 4 ve Resim 5'te örnekleri ve-



RESİM 3: Mısır duvar kabartması, MÖ IV. yy.



RESİM 4: Cupids ve Psyche parfüm üretimini resmeden fresk parçası, MS. 50-79.



RESİM 5: Bilinmeyen sanatçı, "Vetti'nin Evinde Parfüm Yapan Cupidler (Aşk Tanrıları) Duvar Resmi".

rilen bir dizi temsili Mısır duvar kabartmasını ve Roma resmini deşifre etmek, formül ve anlatımları çapraz incelemeye almak gerekmektedir.

PARFÜMÜN TIBBİ DEĞERİ

Antik dünyada sağlık, bir insanın dengede olan vücut sıvılarının (hıltların) yanı sıra keskin, istikrarlı bir zihin durumu olarak tanımlanırdı. "Denge" ise statik bir kavram değildi; kişinin yaşı, cinsiyeti gibi çeşitli bireysel faktörlerle beraber birtakım dış etkenlere

(mevsim, lokasyon, hayat tarzı vb.) bağlıydı. Örneğin bebeklerin erişkinlerden daha sıcak olduğu düşünülürken; kadınlar erkeklerden daha soğuktu; erkekler kadınlardan daha kuruydu. Dağda ve deniz kenarında yaşayan insanların fiziği ve doğası farklıydı.¹⁶

Dengede olması sağlık açısından büyük önem taşıyan dört hıltın -sarı safra, kara safra, balgam ve kan- yaygın olarak insan vücudunun dört temel bileşeni olarak kabul edilmesine rağmen dönemin düşünceleri insan vücudunda belirli bir miktar ve kalitede "pneuma" (hava, yaşam ruhu, evrenin özü) olduğunu da öne sürdüler. İnsan vücudunun dışında da var olan "pneuma", insan vücudunun içindeki her şeyle etkileşime girme yeteneğine de sahipti.¹⁶

Antik dünyada hastalıklar, vücut sıvılarındaki dengesizliklerin ve kişinin mizacının doğrudan sonuçlarıydı. Bu dengesizliklerin; kişinin kendi yapısı ile uyumsuz beslenmesi, bedensel arınma yetersizlikleri, aşırı veya eksik cinsel aktivite, uygun olmayan egzersiz, uyku düzensizlikleri ve "kötü hava" veya miasma [çürümüş organik maddeden (miasmata) yükselen zehirli bir buhar] gibi bazı dış çevresel faktörlerden kaynaklandığı düşünülüyordu.¹⁶ Hipokrat'a göre tüm bu risk faktörleri içerisinde, miasma bulaşıcıydı ve hastalık parçacıklarını üzerinde taşıyan bir yapıya sahipti.^{17,18}

Antik dünyada ve aslında Orta Çağ boyunca, bugün kötü koku olarak kabul ettiğimiz her şey, işçi sınıfının günlük geçim kaynağı -dolayısı ile bir yerleşim bölgesindeki ticari hayatın kompozisyonunu oluşturan- kasaplık, mum yapımı ve çamaşır yıkama gibi mesleklerle doğrudan bağlantılı görülüyordu.^{19,20} Dolayısı ile dönemin insanı için miasma her yerdedi.

Bu nedenle, mekânların hoş kokularla arındırılması, özellikle cenaze törenleri gibi yüksek riskli durumlarda veya savaş alanları gibi yerlerde, koruyucu nitelikteydi.²¹ İnsanlar evlerinin içinde ve çevresinde nişlerde güzel kokulu çiçekler bulundurur, kapılarına keskin kokulu bitki ve baharat demetleri asarlardı. Toplum içerisindeki statü ve varlık sahibi bir kesim ise parfüm sürerlerdi.^{15,16,22,23}

GEREÇ VE YÖNTEMLER

Dioscorides'in De Materia Medica'sı, Theophrastus'un De Oleribus'u ve Plinius'nin Naturalis Histo-

ria'sını ana çalışma kaynakları olarak mercek altına alan bu makalede; üç metinde ayrı yer alması (1), hem ilaç hem parfüm olarak kullanılması (2) ve etken maddesinin Anadolu coğrafyasına ait olması (3) kriterlerine göre belirlediği bir Antik Çağ parfüm formülü olan Susinon'u karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

BULGULAR

Theophrastus, Antik Çağ'da kullanılan merhemleri ve parfümleri kronolojik olarak kaydetmenin yanı sıra çağın parfümerisi hakkında bize belli miktarda kelime ve felsefi düşünce sağlar. Dioscorides -Theophrastus'un yazılarını örnek alırken- profesyonel amaçları için üretim süreçleri hakkında kendinden önce yazılmış metinleri genişletir, reçetelerin bileşenleri ve üretim süreçleri hakkında daha fazla ayrıntı verir ve parfümün tıbbi kullanımına değinir. Plinius ise -genel duruşu parfüm tüketimine karşı gibi görünse de- Romalılar tarafından kullanılan bir dizi popüler parfümü, içerdikleri ham maddeleri ve varsa özel kullanım amaçlarını kaydetmiştir.

Bu üç bilginin metinlerini incelediğimizde ise antik dünyanın en çok aranan parfümleri arasında; Rhodinon (Theophr. od. X; Diosc. I), Susinum, (Theophr. od. 27, Plin. NH. XIII.2, Diosc. I.52) ve Cyprium'u (Plin NH.XIII; Diosc.I) görürüz.^{11,24,25}

XXI. yüzyıldan geriye baktığımızda Antik Çağ'da parfüm üretimini yeniden hayal etmenin şimdiki kadar yukarıda bahsedilen tüm zorluklarına karşı, şimdi üç bilginin ilgili metinlerinin kesişme noktasında yer alan zambak bazlı tedavi edici bir parfüm yağı olan Susinum'u (Susinum, Leirion, Liliaceum) ele alacağız.

"Susinum hepsinin en akışkandır; zambak, balanus yağı, Hint kamışı, bal, tarçın, safran ve mürden yapılır;" (Plin. H.N. XIII.2).¹¹

"Parfümler bitkinin çeşitli kısımlarından birleştirilir, çiçekler, yapraklar, dallar, kök, odun, meyve ve sakız. Çoğu durumda parfüm birkaç parçanın karışımından yapılır. Gül ve şebboy parfümleri çiçeklerden yapılır: Susinon denilen parfüm de öyledir, bu da çiçeklerden, yani zambaklardan yapılır" (Theophr. od. 27).²⁵

Plinius'un *Historia Naturalis* ve Theophrastus'un *Historia Plantarum*'dan Susinum bölümlerini çapraz analiz ettiğimizde, her iki bilginin de Susinum'dan "zambak bazlı" bir parfüm olarak bahsettiğini, ancak Plinius'un parfüm içeriğinde balanus, Hint kamışı, bal, tarçın, safran ve mür gibi ham maddelerden de bahseden daha kompleks bir reçete paylaşmış olduğunu görürüz.

Dioscorides'in *De Materia Medica*'sına baktığımızda ise Romalı hekimin daha detaylı bir anlatıma sahip olduğunu; Susinum'un ayrıntılı içeriğini ortaya koyduğu kadar üretimi için de okuyucuya adım adım rehberlik ettiğini görürüz.

"Bazılarının Leirion dediği zambak merheminin hazırlanması: dokuz litrai (327,45 g) beş oungeai (27,288 g) zeytinyağı, beş litrai 10 oungeai ağır ve beş drahmi (3,44 g) mür kokulu şarap karıştırılarak kaynatılır; daha sonra yağı süzülür, doğranmış ve yağmur suyuna batırılmış üç litrai altı oungeai kakulenin üzerine dökülür ve iyice ıslattıktan sonra süzülür. Daha sonra koyulaştırılmış yağdan üç buçuk litrai alınıp, 1.000 adet beyaz zambağın yapraklarını sıyırdıktan sonra, derin olmayan geniş bir leğene koyulur ve üzerlerine bu yağ döküldükten sonra eller güzelce bal ile sıvanıp karıştırılır. Bir gün ve bir gece kendi hâline bırakarak sabahları süzgece aktarılır ve bastırılır. Sıkılan sudan yağ hemen ayrılır. Çünkü gül merhemi gibi (bu formül yağa) tahammül edemez, onunla ısınır, kabarır ve bozulur."²⁴

Hepsi Roma İmparatorluğu dönemine ait metinler arasındaki detay farkları, bir doktor olarak Dioscorides'in okuyucularının üretim sürecini gerçekten anladığından emin olmak istemesinden kaynaklanıyor olabilir, böylece ihtiyaç duyanlar bu tedavi edici parfüme ihtiyaç duyduklarında, reçeteyi başarılı bir şekilde çoğaltarak ulaşabileceklerdir.

Dolayısı ile diyebiliriz ki -diğer bilginlerin yaptığı gibi gerçeklerin tespitinden sonra kaydını tutmanın aksine- Dioscorides için bilgiyi tüm detayları ile olduğu gibi aktarmak önemliydi çünkü Susinum bir parfüm olduğu kadar bir ilaçtı.

Hatta bu nedenledir ki Dioscorides reçetenin yeniden üretimini ayrıntılı anlatımı ile mümkün kıldıktan sonra, okuyucuya onu tedavide kullanabilmesi için dengeleme doktrini doğrultusunda Susinum'un

doğası, çözümüne yardımcı olabileceğine şikâyetler ve vaka bazlı nasıl kullanılacağı konusunda da bilgiler vermektedir:

“Isıtan, yumuşatan, rahim ağzını açan ve çibaneları gideren özelliklere sahiptir ve genel olarak kadın hastalıklarına karşı tüm maddelerden en faydalısıdır. Ayrıca kabuklanma, deri döküntüleri, kepek ve egzamalara da iyi gelir; çürükleri hızla dağıtır ve onları tekdüze renkli hâle getirir ve tamamen seyrekleşir. İçildiğinde safrayı karından aşağı çeker ve idrar söktürücüdür. Ama mideye iyi gelmez ve mide bulantısına neden olur.”²⁴

TARTIŞMA

Bu makale, Antik Çağ’ın Demir Devri parfüm kültürü konusunda bilgilerimizin genel bir değerlendirmesini yapmayı ve ayrıca değerli bir parfüm ve ilaç örneği olarak Susinum’u tanıtmayı amaçlamıştır.

Çalışma sonucunda görünen odur ki değer görmüş veya yaygın olarak kullanılmış, diğer bir deyişle, muhtemelen halka en çok fayda sağlamış formüller, tek bir dönem bilgini tarafından değil, pek çok önde gelen bilgin tarafından -farklı detayda olsa bile- tarihe kaydedilmiştir.

Tarihçiler ve filozoflar, önemli parfümlerin varlığını kronolojilerine not düşerken kimi zaman günlük hayattaki yer ve kullanımına atıfta bulunmuşlar, zamanın hekimleri ise formüllerin üretimi ve tedavideki yeri hakkında ayrıntılı bilgi verme eğiliminde olmuşlardır.

Susinum örneğinde, hem Theophrastus hem de Plinius sadece bildiklerini veya belki de yalnızca duyduklarını, olduğu gibi ve kısaca tarihe kaydederken, Dioscorides ise zanaatı ve bilgiyi ona ihtiyacı olan herkesin kullanabilmesi için detaylıca aktarmıştır.

Fakat yukarıda ifade edildiği gibi her ne kadar Dioscorides’ten Susinum’un üretimi ve kullanımı hakkında daha detaylı bilgi alsak da çağın önde gelen diğer iki bilginin metinlerinde Susinum’dan bahsetmiş olması, formülün Antik Çağ insanı için kıymetinin anlaşılması açısından önemlidir.

Öte yandan, Susinum gibi popüler bir parfüm formülü için kullanılan ham maddelerin tam listesi ve

üretimini ayrıntılı adımları var gibi görünse de tıbbi etkinliğini yeniden üretmek ve test etmek isteniyorsa aslında elimizde hâlâ çözülmesi gereken çok sayıda belirsizlik var demektir.

Her şeyden önce, Susinum örneğinde tüm bahsi geçen metinlerin bir “zambak” cinsine atıfta bulunulmasına rağmen -o çağlarda bilimsel isimlendirme sistemi olmadığından ve metinlerde temsili görseller dahi bulunmadığından- bilginlerin aynı zambak türünden bahsedip bahsetmediğinin bilinmesi mümkün değildir.

İkincisi, parfümün hazırlanmasında kullanılan “zambak” çiçeğinin formülde kullanılan kısmından sadece Dioscorides bahsetmiş, diğer iki bilgin bahsetmemiştir. Bu da demektir ki -hem coğrafi mesafeler hem de zaman farklılıkları göz önünde bulundurulduğunda-; Theophrastus veya Plinius’un kaydettiği Susinum formülünde, buldukları yıllarda buldukları bölgede bu formülü hazırlayan saray doktorları, rahip veya tüccarların çiçeğin farklı kısımlarını veya tamamı kullanıyor olabileceklerini bize düşündürmüştür.

Aynı belirsizlikleri bilginler tarafından kaydedilen formüllerin içerik listeleri söz konusu olduğunda da görüyoruz. Theophrastus, sade bir şekilde parfümün etken maddesine işaret ederek Susinum’dan zambaklardan yapılmış bir parfüm olarak bahsederken; Plinius, Susinum’u yapmak için gerekli olan diğer bileşenler olarak balanus, Hint kamışı, bal, tarçın, safran ve mür listelemiştir. Dioscorides’in formülü ise zeytinyağı, kakule ve yağmur suyu ile şarap gibi ara maddeler de içeren bir süreci tasvir ederek reçeteyi daha da genişletmiştir.

SONUÇ

Antik Çağ’da tıbbi parfüm üretimi konusunda kesin olarak bildiğimiz şey uzun yıllar boyunca hem zevk hem de tedavi amaçlı kullanılan ve tarihe adını yazdıran birtakım reçeteler olduğu ve bu reçetelerin farklı ayrıntılarda kimi zaman birbirini teyit eder, kimi zaman ise kafa karışıklığı yaratacak detaylarda günümüze ulaşmış olduğudur. Bununla beraber tıbbi etkileri dönemin bilginleri tarafından kayıt altına alınmış bu formüllerin reçeteleri ve detaylı üretim süreçleriyle ilgili belirsizliklerle karşı karşıya olsak da

kabaca bu formüllere kimi zaman isim veren kimi zaman ise farklı metinden karşılaştırmalı olarak çıkartabileceğimiz “aktif” bileşenler, bugün yapılacak farmakolojik araştırmalar için iddia edilen tedavi endikasyonlarını doğrulamak adına veya yalnızca binlerce yıl önce kullanılan bu kokuları -birebir aynısını üretmeyecek olsak da- temel seviyede deneyimleyebilmek için yeterli olmalıdır.

Bu ve benzeri çalışmaların hayata geçmesi adına Antik dünyada parfümün yeri, kullanımı ve reçeteleri konusunda günümüze ışık tutan bu üç önemli metne ve bu eserlerin XXI. yüzyıla ulaşmasında gerek metni kaleme alan bilginlerin kendi öngörülerini, gerekse sayısız bilim insanının tarih boyunca yaptıkları özenli çevirilere çok şey borçlu olduğumuzun önemle altını çizmek gerekir.²⁶

Finansal Kaynak

Bu çalışma sırasında, yapılan araştırma konusu ile ilgili doğrudan bağlantısı bulunan herhangi bir ilaç firmasından, tıbbi alet, gereç ve malzeme sağlayan ve/veya üreten bir firma veya herhangi bir ticari firmadan, çalışmanın değerlendirme sürecinde, çalışma ile ilgili verilecek kararı olumsuz etkileyebilecek maddi ve/veya manevi herhangi bir destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması

Bu çalışma ile ilgili olarak yazarların ve/veya aile bireylerinin çıkar çatışması potansiyeli olabilecek bilimsel ve tıbbi komite üyeliği veya üyeleri ile ilişkisi, danışmanlık, bilirkişilik, herhangi bir firmada çalışma durumu, hissedarlık ve benzer durumları yoktur.

Yazar Katkıları

Bu çalışma tamamen yazarın kendi eseri olup başka hiçbir yazar katkısı alınmamıştır.

KAYNAKLAR

- Hom. II. Homeros, İliyas (İlyada) [İnternet] TUFTS Üniversitesi Perseus Projesi ©2023 [Erişim tarihi: 27.09.2022] Erişim linki: [\[Link\]](#)
- Homer, ed. Murray AT, translated ed. The Iliad with an English Translation. Vol. 2. London: William Heinemann, Ltd; 1924. (Hom. II. 14.154). [\[Crossref\]](#)
- Çelebi RB. Parfüm dünyasında aromaterapi. Altıntaş A, Kartal M, editörler. Aromaterapi. 1. Baskı. Ankara: Türkiye Klinikleri; 2021. p.129-34.
- Frankova R. "Institute of Philosophy of the Academy of Sciences: Science project reviving ancient perfumes". Radio Prague International. Cited: July 1, 2022. Available from: [\[Link\]](#)
- Bardiès I. Divine Scents in Ancient Greece. Paris: Musée du Parfum Fragonard. Cited: July 4, 2022. Available from: [\[Link\]](#)
- Britannic [İnternet]. [Cited: July 10, 2022]. Pylos. Available from: [\[Link\]](#)
- Bower B. Ancient Smellscapes. Science News, 2022;201(Issue 11):22-6. Erişim Tarihi 25.6.2022 Erişim linki: [\[Link\]](#)
- Day J. Scents of place and colours of smell: fragranced entertainment in ancient rome. In: Betts E, ed. Senses of the Empire: Multisensory Approaches to Roman Culture. 1st ed. London: Routledge; 2017. p.176-92. [\[Crossref\]](#)
- Brun JP. The production of perfumes in antiquity: the cases of delos and paestum. American Journal of Archaeology. 2000;104(2):277-308. [\[Crossref\]](#)
- Potter D. The scent of Roman dining. In: Bradley M, ed. Smell and the Ancient Senses. 1st ed. London: Routledge; 2015. p.120-32. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#) [\[PMC\]](#)
- Plin H.N. Plinius, Historia Naturalis (Natural History) [İnternet] TUFTS Üniversitesi Perseus Projesi ©2023 [Erişim tarihi: 30.6.2022] Erişim linki: [\[Link\]](#)
- Neuberger A. The production and uses of oils. Fats, soaps and perfume. The Technical Arts and Sciences of the Ancients. 1st ed. London: Methuen Co Ltd; 1930. p.110-5.
- Reger G. The Manufacture and distribution of perfume. In: Archibald ZH, Davies JK, Gabrielsen V, eds. Making, Moving and Managing the New World of Ancient Economies 323-31 BC. Oxford: Oxbow Books; 2015. p.253-97.
- Tez Z. İlaç ve Parfümün Sihirli Dünyası: Tarihte Eczacılık, Güzel Kokular ve Kozmetik. 1. Baskı. İstanbul: HayyKitap; 2010.
- Derrick J. Sensory archaeologies: a vindolanda smellscape. In: Betts E, ed. Senses of the Empire: Multisensory Approaches to Roman Culture. 1st ed. London: Routledge; 2017. p.71-85. [\[Crossref\]](#)
- Tez Z. Tıbbin Gizemli Tarihi. 3. Baskı. İstanbul: HayyKitap; 2017.
- Totelin L. Smell as sign and cure in ancient medicine. In: Bradley M, ed. Smell and the Ancient Senses. 1st ed. London: Routledge; 2015. p.17-29. [\[Crossref\]](#) [\[PubMed\]](#)
- Jouanna J, Neil A. Air, miasma and contagion in the time of hippocrates and the survival of miasmas in post-hippocratic medicine (rufus of ephesus, galen and palladius). In: Jouanna J, van der Eijk J, eds. Greek Medicine from Hippocrates to Galen: Selected Papers. 1st ed. Leiden: Brill; 2012. p.119-36. [\[Crossref\]](#)
- Bradley M. Foul bodies in Ancient Rome. Smell and the Ancient Senses. 1st ed. London: Routledge; 2015. p.133-45 [\[Link\]](#)
- Morley N. Urban smells and Roman noses. In: Bradley M, ed. Smell and the Ancient Senses. 1st ed. London: Routledge; 2015. p.110-9.
- Hope V. A sense of grief: the role of the senses in the performance of roman mourning. In: Betts E, ed. Senses of the Empire: Multisensory Approaches to Roman Culture. 1st ed. London: Routledge; 2017. p.86-103. [\[Crossref\]](#)
- Koloski-Ostrow AO. Roman urban smells: the archaeological evidence. In: Bradley M, ed. Smell and the Ancient Senses. 1st ed. London: Routledge; 2015. p.90-109.
- Storl WD. The Untold History of Healing. 1st ed. Berkeley, California: North Atlantic Books; 2017.
- Pedanius D, ed. Beck LY, translated ed. De Materia Medica. 3rd ed. Hildesheim: Olms-Weidmann; 2017.
- Theophrastos & Thayer E. De odoribus as published in Vol. II of the Loeb Classical Library edition of the Enquiry into Plants (1926). Cited: July 20, 2022. Available from: [\[Link\]](#)
- Atila C. Antik Yunan Dünyasında parfüm ve parfüm kapları. Atila C, Enginer GE, editörler. Antik Çağdan Günümüze Parfüm. 1. Baskı. Ankara: Myrina Yayınları; 2022. p.31-62.